

**АКАЗІЯНАЛІЗМЫ Ё СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ
(на прыкладзе кнігі вершаў Дзмітрыя Пятровіча
“Адзіноты пажоўкляя дні”)**

Аўтарская словатворчасць, якая была вызначальнай рысай беларускай паэзіі і прозы 1920-х гадоў [1], атрымала свой лагічны працяг у другой палове ХХ стагоддзя, калі ё літаратуру прыйшло шмат таленавітых пісьменнікаў, якія свядома “засялялі” свае кнігі многімі наватворамі, што няўмольна сведчыла пра жыццяплынасць мовы, яе неабмежаваныя словаўтваральныя магчымасці. Творчасць некаторых паэтаў (а найперш – Рыгора Барадуліна) наогул немагчыма ўявіць без аказіянальных адзінак, і не ё апошняю чаргу дзякуючы падобным лексемам паэзія становіцца пазнавальнай, мае сваю лінгвістычную каштоўнасць.

Цікавае да “новастворанага” слова не асцьвае і ё нашы дні, і, што прыемна, у маладой беларускай паэзіі. Адным з прадстаўнікоў яе і з’яўляецца Дзмітрый Пятровіч, чья словатворчасць і стане прадметам нашага разгляду.

Паэзія Дзмітрыя Пятровіча (а Дзмітрый Леанідавіч да таго ж яшчэ прэзаік і кампазітар-выканаўца) часткова аналізавалася ё некаторых рэцэнзіях-водгуках на яго кнігі [2, 3, 4], але лінгвістычны складнік, бадай, свядома застаўся па-за ўвагай, бо рэцэнзіі мелі выключна літаратуразнаўчы характар. Нам жа падаецца, што гаварыць пра творчасць названага паэта нельга без ацэнкі яго аказіянальнай лексікі, якая была заўважна ў першай кнізе паэта “Белая квецень каханья” [5] і якая шырока прадстаўлена ў новым зборніку “Адзіноты пажоўкляя дні” [6]. На 128 старонках кнігі на і адзначана больш за 110 наватвораў. Такой частотнасцю ўжывання аказіянальнай лексікі наўрад ці можа пахваліцца нейкі іншы беларускі пісьменнік. І ўсё ж, як вядома, ніякая колькасць не заменіць якасць, і крылатае выслоўе “Лепш менш, ды лепш” павінна інтуітыўна прысутнічаць у падсвядомасці кожнага творцы, асабліва таго, хто “дае жыццё” новым лексемам, марачы і спадзеючыся (а чаму і не!), што наватвор, як тое немаўля, не толькі прыжывецца ё тэксце, не толькі будзе зразумелым для чытача, а можа, і атрымае з часам моўную прапіску.

Самая вялікая група аказіяналізмаў у кнізе Дзмітрыя Пятровіча – гэта прыметнікі-кампазіты. У некаторых вершах паэт літаральна нанізвае адзін кампазіт на другі, паказваючы сваю прыхільнасць менавіта да такіх адзінак: *Яшчэ адзін дзянёчак дагарэў... Стамлёна-ціхі, ніца-трапяткі, Ён сонцам пракаціўся паміж дрэў, Растаў туманам шоўкава-прадкім. На чорным полі – зорна-залатое – Рассыпана зіхоткае насенне. Няхай сярца маладое, Хоць за акном рапсодыя асенняя...* У адным невялічкім творы – адразу 4 складаныя прыметнікі.

Большасць прыметнікаў-кампазітаў Д. Пятровіча – гэта кампазіты са спалучальнымі адносінамі асноў: **бела-блакітны, бела-пухнаты, жураўліна-развітальны, панура-суровы, спакушальна-святочны, сумна-асенні** і інш.: *...А на ім [дыване] плыве сонца у прывідны ранак І ўзіраецца ў бела-блакітную стынь...; ...Неба вандроўнікі бела-пухнатыя; Заясенілася восеньская даль Жураўліна-развітальнаю тугой; Адно ледзяшы пазіраюць са стрэх І дрэвы панура-суровыя; Я іду праз святлынь Спакушальна-святочных агнёў; Залатыя імгненні, Залатыя гады, Ў вальсе сумна-асеннім Дзесьці нашы сляды.*

Часам Дзмітрый Пятровіч звяртаецца нават да стварэння трохкампанентных лексем, што з’яўляецца даволі рэдкай з’явай у мастацкіх тэкстах, асабліва ў паэзіі. Для параўнання зазначым, што ў паэтычных і празаічных творах 20-х гадоў ХХ стагоддзя намі адзначана толькі з дзясятка падобных адзінак. А вось якія дэрываты сустракаем у Д. Пятровіча: **беласцюжна-снежны, дзіўна-шчымна-пяшчотны**: *Пабеглі лёсы ў розныя бакі, Як сцежкі ў беласцюжна-снежным лесе; Стогн на роднай зямлі, дзіўна-шчымна-пяшчотнай, Што як маці для ўсіх беларусаў спакон.*

Складана-суфіксальныя і складана-нульсуфіксальныя прыметнікі-наватворы прадстаўлены наступнымі кампазітамі: **залатапромны, мройнавейны, разнатраўны, срэбнарослы, чырвонарабінны; белааблокі**: *Залатапромных струн мелодыя зьяні Гучыць усюды...; А за акном пялёсткавая сюжэа І валадарыць мройнавейны май; Аксамітным покрывам, Разнатраўным покрывам Тчэціць дэль самотная...; У світальнай траве срэбнароснай Люстраваліся нашыя твары...; Чырвонарабінны крывавіца снег, Чародкі гілёў – як полля; Бачыў над Грабаўкай белыя крылы. Ўзнёсла-журботна-прыгожа насілі Іх на руках сваіх белааблокіх Неба вандроўнікі бела-пухнатыя.*

Другое месца па частотнасці займаюць аказіянальныя прыслоўі, прычым паэт аддае перавагу прыслоўям-кампазітам, утвараючы іх пераважна ад адзіночных прыслоўяў (у некаторых дапаможніках падобныя лексемы кваліфікуюцца як адпрыметнікавыя ўтварэнні): **адчайна-велічна, журботна-развітальна, сумна-адзінока, крылата-ўзнёсла, малітоўна-ўспамінна, спакусліва-тужліва, успамінна-шчыра, ціхутка-незаўважна**: *Птушак караван Плыве самотна над свінцовай хмарай, “Курлы” адчайна-велічна гучыць; Заплакаў май журботна-развітальна – Засрэбнаросіў сумна-адзінока; [Душа] Пяе-трымціць крылата-ўзнёсла, Лунае песняй...; Малітоўна-ўспамінна У сэрцы жыве гэта слова; Агонь пая спакусліва-тужліва; А сэрцы плачуць – успамінна-шчыра...; Маленькія часціначкі прыроды Ціхутка-незаўважна паміраюць; І тчэціца далеч лісцем-павуціннем, І шчасна-сумна неяк на душы. Намі зафіксавана таксама і адно аказіянальнае трохкампанентнае прыслоўе: **ўзнёсла-журботна-прыгожа**: *Ўзнёсла-журботна-прыгожа насілі Іх [крылы] на руках сваіх белааблокіх неба вандроўнікі...**

З іншых прыслоўных наватвораў назавём дэрываты **птушкакрыла** і **сумнавейна**, якія маюць множную словаўтваральную структуру: *Птушкакрыла сэрца б'еца, Рвецца ў вусцішнасць нябёс; І бярозава-шумлівы гэты жаль Сумнавейна палымнее над ракой.*

Аказіянальныя назоўнікі ў кнізе Д. Пятровіча таксама дастаткова шырока прадстаўлены, але ў многіх выпадках яны з'яўляюцца не столькі маўленчымі знаходкамі самога аўтара, колькі ўзнаўленнем наватвораў 20-х гг. ХХ ст. або індывідуальных лексем некаторых сучасных паэтаў: **вышынь, дзіўнаспеў, небасінь, развіт, святлынь, цішынь**: *Каб убачыць, дзе вечна начуюць туманы, Дзе аблочны дыван засцілае вышынь...; Дзіўнаспеў майго шчасця гучыць Толькі ў снах...; Кнігаўка над поплавам... Рвецца ў небасінь; Песні жураўліныя льюцца на развіт...; Глядзіцца восень у люстэрка лужын І ціха плача: хутка на развіт; ...Я іду праз святлынь Спакушальна-святочных агнёў; І ліецца цішынь... Да ўласна-аўтарскіх лексем Д. Пятровіча, верагодна, можна аднесці такія дэрываты, як **прахалоддзе, чарнахмар'е і шматзор'е**: *Цьмяных дум і радкоў прахалоддзе; Праз чарнахмар'е дум і страшны боль Ляціць душа на крылах жураўліных; Іспанскі бераг цалавалі хвалі, Брэльянтавым шматзор'ем ноч цвіла.**

Сярод дзеяслоўных наватвораў у кнізе Д. Пятровіча заўважныя прэфіксальна-суфіксальна-постфіксальныя складана-суфіксальныя і складана-суфіксальна-постфіксальныя дэрываты: **абвосніцца, адрамоніцца, засонечнапромніць, засрэбнаросіць, заясеніцца, срэбнаросіць, яснаспевіцца**: *...Калісь не думалі, што весняе – абвосніцца...; Адрамоніўся луг; Гучаць табе [мова] трэба не сцішана – ўголас, Засонечнапромніць над Белаю Руссю!; Заплакаў май журботна-развітальна – засрэбнаросіў сумна-адзінока...; Заясенілася восеньская даль; І май так горка плача-срэбнаросіць...; Яснаспевіцца неба Гаманкою птушынаю песняй.* Лексічнае значэнне дэрывата **абвосніцца** цалкам зразумелае толькі ў кантэксте; магчыма, больш правільна было б ужыць лексему **абвосеніцца**, але патрабаванне рытму прымусіла аўтара скараціць слова на адзін склад. Лексема **яснаспевіцца**, на першы погляд, утворана складана-суфіксальна-постфіксальным спосабам, разам з тым нельга выключыць суфіксальна-постфіксальны і постфіксальны спосабы, паколькі ў сучасных паэтычных тэкстах сустракаюцца неўзуальныя лексемны **яснаспеў і яснаспевіць**, якія маглі стаць утваральнымі асновамі для гэтай лексемны. Дзеяслоў **засрэбнаросіць** утвораны, хутчэй за ўсё, ад аказіянальнага дэрывата **срэбнаросіць** прыставачным спосабам, паколькі абодва наватворы ўжыты аўтарам у адным і тым жа вершы. Само ж слова **срэбнаросіць** можа матывавацца не толькі словазлучэннем “срэбная раса”, але і прыметнікам **срэбнаросны**, які таксама сустракаем у названым зборніку (“срэбнаросная трава”).

Такім чынам, у выніку аналізу наватвораў з кнігі Дзмітрыя Пятровіча “Адзіноты пажоўклыя дні” мы прыйшлі да наступных высноў: 1) У сучаснай

беларускай паэзіі, прадстаўніком якой з’яўляецца Д. Пятровіч, шырока ўжываюцца аказіянальныя словы; 2) Д. Пятровіч звяртаецца да ўтварэння слоў розных часцін мовы, аддаючы выразную перавагу прыметнікам-кампазітам; 3) Творца (можа, як ніхто іншы з сучасных беларускіх пісьменнікаў) свядома запаўняе свае вершы аказіянальнымі адзінкамі, што становіцца ўжо яго манерай, своеасаблівым почыркам, кодам, па якім можна пазнаць паэзію гэтага аўтара; 4) Некаторыя наватворы, на нашу думку, не з’яўляюцца выключна неабходнымі, часам абцяжарваюць разуменне твора (*весняе – абвосніцца; белааблокія рукі; засонечнапромніць [мова]; дзіўна-шчымна-пяшчотная зямля; Заясенілася восньская даль Жураўліна-развітальнаю тугой; май так горка плача-срэбнаросіць; узнёсла-журботна-прыгожа насілі [крылы]; яснаспевіцца неба гаманкою птушынаю песняй*). Празмернае захапленне аказіяналізмамі часам зацямяе сэнс твора, дазваляе чытачу па-свойму інтэрпрэтаваць пэўныя камбінацыі часам маласумяшчальных кампанентаў, без чаго можна было б абысціся, бо ў паэзіі на першым месцы павінна быць усё ж сэнсатворчасць, а не словатворчасць. Хаця без словатворчасці літаратурны працэс выглядаў бы празмерна статычным і прадказальным, асобна-нейтральным, што было б не на карысць літаратуры. Галоўнае – не перайсці мяжу, за якой вершаскладанне пераўтвараецца ў “палігон” словатворчых фантазій, не падмацаваных аб’ектыўнай неабходнасцю.

Літаратура

1. Шабовіч, М.В. Аказіянальныя словы ў беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гадоў XX стагоддзя : манаграфія / М.В. Шабовіч ; навук. рэд. П.А. Міхайлаў. – Мінск, 2013. – 198 с.
2. Палуян, Ч. “Маё Заслаўе – заўжды з табою” / Ч. Палуян // ЛіМ. – 2014. – 5 вер. – С. 9.
3. Весялуха, М. Свята пісьменства – свята кнігі / М. Весялуха. // Звязда. – 2014. – 6 вер. – С. 8.
4. Грышчук, Н. Баліць душа паэта / Н.Грышчук // ЛіМ. – 2014. – 19 вер. – С. 7.
5. Пятровіч, Д.Л. Белая квецень кахання : вершы / Д. Пятровіч. – Мінск, 2010. – 78 с.
6. Пятровіч, Д.Л. Адзіноты пажоўклыя дні : вершы / Д. Пятровіч. – Мінск : Звязда, 2014. – 128 с.